

A LELKIPÁSZTORKODÁS AZ IDŐK SODRÁBAN

A lelkipásztorkodástan, mint a teológiának egyik ága ugyan csak másfélszázados multra tekinthet vissza, de mint egyházi tevékenység egyidős az Egyhazzal. Valójában nem más ez, mint „aedificatio corporis Christi mystici“, Krisztus titokzatos testének építése a változó idő sodrában. Az így felfogott lelkipásztorkodás magában foglalja mindazt a tevékenységet, ami az üdvközvetítéssel kapcsolatos, ezért a lelkipásztorkodás története a keresztény élet hosszmetzetét adja és egyben a lelkipásztorkodás lényegének helyes felismeréséhez is vezet. Másrészt a kereszténység életében időnkint jelentkező válságok valójában nem a kereszténység életerejének megfogyatkozását jelentik, hanem a lelkipásztori módszerek és eszközök elégtelenségére mutatnak rá. Az Egyház lelkipásztori tevékenységében a Szentlélek Úristen működik ugyan, de emberi erők felhasználásával. Így történhetik azután meg, hogy a szellemi, társadalmi, gazdasági életben hirtelen bekövetkezett változások idején a lelkipásztori módszerek és eszközök elégteleneknek és korszerűtleneknek bizonyulnak, válságba kerülnek. Ezért napjainkban is többen helytelenül beszélnek a kereszténység válságáról, mivel csak a fenti értelemben vett lelkipásztorkodás válságáról lehet szó; viszont a mélyebb vizsgálódás azt mutatja, hogy a lelkipásztorkodás is túl van már a krízisen és elindult a legjobb irányban. Elvi téren a kitisztulás már megtörtént, sőt a gyakorlati életben is ott látjuk már az egészséges, új kezdeményezéseket. Mind ezt világossá teszi előttünk a lelkipásztorkodás történeti vizsgálata.

Mai lelkipásztorkodásunk szervezete, a jogi értelemben vett plébánia és a nagy területre kiterjedő püspökség a középkor első századaiban alakult ki és végleges formáját a Karoling-korban, a 9. sz. elején nyerte. A megújult lelkipásztorkodásnak is ebben a keretben kell történnie. A plébániai közösség felfogásában és az Egyházzal való elgondolásunknál azonban vissza kell térnünk az ősegyház szelleméhez, vagyis a lelki, kegyelmi közösség gondolatához és az Egyházban elsősorban nem jogi, társadalmi közösséget, hanem Krisztus misztikus testét kell látnunk. A lelkipásztori módszerek és eszközök területén azt látjuk, hogy a „devotio moderná“-val, az új, az egyéni áhitattal kapcsolatban a középkor végén és az újkor folyamán a szerzetesrendek által kialakított formák egyetemes jellegűekké válnak és tökéletesítik az ősegyház sok tekintetben még szintelen, egyhangú, a középkornak pedig nagyon is hiányos, nem egyszer tökéletlen eszközzeit és módszereit.

Az ősegyház idején a kereszténység lényegében városi vallás volt. A lelkipásztorkodás a püspök vezetése alatt álló közösség keretében történt, melynek összetartó ereje a *Corpus Christi mysticum* élő valósága volt. Külső kifejezője volt ennek a *communio* és a *pax*. A *communio* lelki-kegyelmi, de egyben jogi közösséget is jelentett. Paxon

nem a vizsálytól mentes békét, hanem a hitegységben való élest kell értenünk. A kereszténységnek mély felfogása és átélése teszi érthetővé számunkra, hogy a sokszor bizony szegényes liturgia, egyhangú imádság, nem egyszer kissé hosszú és száraz beszéd oly életalakító hatással volt az első századok keresztényeire. Ebben az időben elsősorban az egész hívő közösség példás keresztény élete hatott alakítólag az egyes hívekre, bár ez a közösség kialakította a maga lelkipásztori eszközeit is (katekétikai iskolák, katekumenátus).

A kora középkorban, az 5—10. században megtörténik Európa megtérése. A germán-szláv népek és a magyarok belépnek az Egyházba. A kereszténység nem korlátozódik többé a városi lakosságra. A vidéken lakó széles néprétegek is az Egyház tagjaivá lettek. Ezeknek lelkipásztori ellátására küldött ki vidékre a püspök papokat, akik a plébániák megalapítói lettek. Az első időkben az új lelkipásztori szervezeteknek, a plébániáknak a kerülete még igen nagy volt. Sokszor 10—15 helység tartozott egy plébániához, azért a földbirtokosok vallási igényeik könnyebb kielégítése céljából birtokaikon kápolnákat, templomokat emeltek. A lelkipáztorkodás szervezetében tehát fontos változás következett be. Kialakult a nagy területre kiterjedő püspökség és az ugyancsak nagy területtel bíró plébánia. A fejlődés további irányának szempontjából a szervezeti változásnál is fontosabb volt az a körülmény, hogy lényegesen megváltozott a lelkipásztor és a hívő közösség viszonya. Ezen a téren a 8—9. sz.-ban az anyagi ellátás terén bekövetkezett változás volt döntő jelentőségű. Ettől az időtől kezdve a püspökségek és a plébániák anyagi alapját az általánosság való tized és a javadalmi birtokok alkották. Már magával ezzel a ténnyel a lelkipáztorkodás sokat veszített régi közvetlen, életszerű vonásából és tárgyias, hivatalos jellegűvé vált. A lelkipásztori munkában a hivatalos köteleességszerűség domborodott ki. A lelkipásztori érdek és szempontok helyett a hangsúly az anyagi, javadalmi oldalra tevődött át. *Schrott* egyenesen a lelkipáztorkodás „materializálásáról”, elanyagiasodásáról beszél. Súlyos kijelentését könnyebben megértjük, ha arra gondolunk, hogy az első világháború előtt nálunk a püspökségeket általában még anyagi oldaláról értékelték (és cseréltették). A plébániáknál hasonló volt a helyzet. *Hertling* szerint az új lelkipásztori szervezet egyformán magában hordta a felemelkedés és az elvilágiasodás csíráit. Valóban hamarosan kiütköztek az új intézmény káros vonásai. Minthogy az egyház-fogalomban a középkor folyamán a kegyelmi jelleg helyett a jogi vonás került előtérbe, nem csodálkozhatunk azon, hogy a plébánia is hamarosan merev jogi szervezetté vált. Kialakult a plébánia-kényszer, amelynek értelmében a hívek lelki igényeiket csak a plébánián elégíthették ki. A plébános megszerezte magának az egyházi fenytéknek, az *interdictum*nak a középkorban félelmetes fegyverét is. Mindez segítette a hitegység megőrzését, viszont számos túlkapásra is lehetőséget nyújtott. A plébániáknak javadalmakká válása hozta magával, hogy a magánkápolnák és templomok plébániákká lettek. Ez a kegyurasághoz vezetett, ami viszont a világi elemnek az egyházi ügyekbe való beavatkozásával járt,

később pedig a nagy javadalmaknak a főnemesi, nemesi családok másodszültött tagjai részére való kisajátításához vezetett. A javadalom lett az oka az „álláshalmazásnak“, simóniának és részben a konkubinátusnak, a középkor e jellemző bűneinek. Nem utolsó sorban az anyagiak miatt nem osztották fel a püspökségek és plébániák nagy területét. Ennek káros következményei természetesen jelentkeztek a lelkipásztorkodásban. IX. Gergely 1227-ben azért osztotta három részre Bréma addig egyetlen plébániáját, mivel sokan haltak meg gyónás és viaticum nélkül, minthogy csak egy plébános és két káplán volt ott, ahol tíz pap is kevés lenne. Vidéken a nagy távolság és a paphiány miatt nem egy esetben nemcsak gyónás nélkül, hanem kereszteleetlenül is haltak meg. A középkor vége felé, a 14–15. sz.-ban volt ugyan pap elég, de ezek nagy része hivatalokban dolgozott, vagy mint oltárigazgató az elszaporodó oltárjavadalmakból élt és nem csinált mást, mint misézett. Sopronban a 15. sz. folyamán számos oltárigazgató volt, de a lelkipásztorkodásban csak a város-plébános és káplánja működött. Amikor az egyik plébános zilált anyagi viszonyok közt otthagya a plébániát, a sok oltárjavadalmas közül nem akadt rá vállalkozó.

A papság kiképzése is igen hiányos volt az első időkben. A Karoling-korban alakuló székes és társas káptalanok feladata a lelkipásztori igények fokozottabb kielégítése mellett éppen a papság jobb kiképzése volt. A káptalani iskolák nálunk is ezt a célt szolgálták. A 13. sz.-ban az egyetemek kialakulása komoly haladást jelentett ugyan a papság kiképzése terén, de a lelkipásztorkodó papságnak alig egy százaléka került ki onnan. A 14–15. sz.-ban mindinkább elszaporodó oltárigazgatók képzettsége szinte minden tekintetben alatta maradt a kívánalmaknak. Sokszor éppen hogy el tudták olvasni a szentmisét. Körükből terjedt el leginkább a javadalom-halmazás; akiknek nem jutott elég, azok a legnagyobb nyomorban éltek. Nem egyszer egyszerű favágók voltak. Dózsa parasztmozgalmához főleg ilyen szegény papok csatlakoztak. Természetes, hogy a hiányos kiképzésű papság lelkipásztori módszerei és eszközei egyszerűek voltak. Rendes hitoktatás a IV. lateráni zsinat, 1215. előtt nem volt. A tízparancsolatot, hiszekegyet és a főbb imádságokat mondták el az istentiszteletek alatt. Gyakori szentgyónás és áldozás a nagy kertületek és a plébániái kényszer miatt lehetetlen volt. A plébánosok csak a nagybőjtben gyónattak rendszeresen. A 14–15. sz.-ban voltak ugyan törekvések a gyakoribb gyónás és áldozás bevezetésére, de nem egy helyen az áldozással kapcsolatban pénzadományokat kértek. Ez természetesen nem mozdította elő a szentség gyakori vételét. A 14–15. századi vallásos megújulási törekvésekben fontos szerepük volt a céheknek és a szaporodó jámbor társulatoknak. Sopronban a papok is céhekbe tömörültek, mellettük számos vallásos jellegű céh keletkezett, és a különféle szentek tiszteletére alakult jámbor társulatok is virágoztak. Egyszerű eszközökkel, sokszor képzetlen papsággal a középkor mégis kialakította a román, majd a csodálatosan szép gótikus lelkiséget. Ennek az a magyarázata, hogy voltak szép számmal buzgó, kiváló papok

is. Az eredményes lelkipásztorkodás főoka mégis az volt, hogy a középkorban a lelkipásztor mögött ott állt a *Civitas Christiana*. A lelkipásztor nem tett mást, mint hirdette azt, amit az állam, a társadalom is megkövetelt és az egész műveltség magából árasztott: a keresztény életelveket.

A középkori lelkipásztorkodásban a 13. sz.-ban hasadás következett be, amelynek hullámai napjainkig eljutottak. A hasadás kettős forrásból származott. Az egyik volt a középkori lelkipásztorkodás fent vázolt hiányossága, a másik a középkori theocentrikus világnézettel és kollektív gondolkodással szemben az anthropocentrikus világnézet és az individuális szellem jelentkezése. A vallási életben a „*devotio moderna*“, az új, az egyéni szükségleteket kielégítő áhítat már az új szellem érvényesülését jelentette. A magánajtatosságok feltűnése és szaporodása, a 12—15. sz.-ban virágzó misztika, melynek nyomait a mi kodex-irodalmunkban is megtaláljuk, az új áhítat fokozatos terjedését bizonyítja. Az új igényeket a középkori lelkipásztori eszközök nem tudták kielégíteni. Erre az ekkor alakuló kolduló rendek, a ferencesek és a domonkosok vállalkoztak. A szerzetesség velük kapcsolódott be rendszeresen a lelkipásztorkodásba. A régi monasztikus rendek inkább csak közvetve hatottak rá, főleg az által, hogy a lelkipásztorok és az Egyház reformját előmozdították. Hatottak azonban közvetlenül is a társadalomra a 6. századtól elterjedő imaközösségekkel. Méreteikre jellemző, hogy a 9. sz.-ban a reichenau-i imaközösségnek 40.000 tagja volt. Tudjuk, hogy Pannonhalma már Szent István korában imaközösségben állt Montecassinóval. Az imaközösségnek lelkipásztori szempontból az ad igazi jelentőséget, hogy a céhek, a világi apostolság első szervezete az imaközösségektől kapták vallásos jellegüket. A ciszterciák, főleg Szent Bernát már számos új áhítat kezdeményezői voltak. Elég a Mária-tisztelet fellendülésére hivatkozunk és Krisztus emberségének, főleg szenvedésének tiszteletét említenünk. Rendszeres lelkipásztorkodással azonban még ők sem foglalkoztak.

A kolduló rendek viszont egyenesen a lelkipásztori hiányok pótlására alakultak. Lelkipásztori megbízatásukat, missziójukat egyenesen a pápától kapták, azonban nem a rendes, plébániai lelkipásztori keretben működtek, nem is a régi módszerekkel és eszközökkel értek el hatást, hanem új módszereket és eszközöket honosítottak meg, mint a missziók, búcsújárás, szentolvasó, betlehemi jászoly. Általában törekedtek a hívek lelki igényeinek kielégítésére, ami azután lelkipásztori magatartásukban is megnyilatkozott. A középkor lelkipásztorának sokszor a rideg jogra helyezkedő álláspontja helyett ők képviselték a szereteten nyugvó lelki kapcsolat gondolatát, parancs helyett a megnyerés eszközeit alkalmazták és a hívek igényeinek kielégítésére törekedtek. Hatásuk óriási volt. Gondoljunk csak Sienai Szent Bernardin tizezreket megmozgató missziós beszédeire, vagy nálunk Kapisztrán Szent János és Marchiai Szent Jakab működésére. Az eredmény az lett, hogy a hitélet központja nem a plébánia volt többé, hanem a kolostor. A lelkipásztorkodás eszközei közül a kolduló ren-

dek által alkalmazott rendkívüli utakra tevődött át a hangsúly. A lelkipásztorkodásban sajátos kettősség alakult ki, ami a természetszerűleg jelentkező ellentétek kiélezésével mintegy kétszáz éves harcot váltott ki a világi papság és a szerzetesek között. Abban azután anyagi érdek, hiúság, hatalmi szempont, irigység egyformán közrejátszott, hogy az ellentét nem egyszer élessé vált, elmérgesedett, és maguknak a pápáknak kellett közbelépniök. Ők hol az egyik, hol a másik félnek adtak igazat. Sopronban a 13. sz. közepén a ferencesek a letelepedés után hamarosan egészen a pápáig menő pereskedésbe keveredtek a város-plébánossal. Valójában mindkét fél hibázott. A világi papok mereven értelmezték és gyakorolták a plébánosi interdiktumot, Szent Ferenc fiai pedig nem egyszer megfélemedtek alapítójuk figyelmeztetéséről, hogy az Egyház támogatására és a hiányok pótlására szól a küldetésük, nem pedig a lelkipásztorok bűneinek ostorozására. A kolduló rendek néha átlépték hatáskörüket és a lelkipásztorok hibáit, erkölcsi botlásait ostorozták, mint Savonarola is tette. A bajokat a középkor végén az anyagi nyomor növekedése és az erkölcsi bajok elhatalmasodása még inkább fokozta. A kettősségből adódó ellentét, mint a lelkipásztorkodásnak nyílt, fájdalmas sebe a középkor örökségeként átszállt az ujkorra is.

Az ujkor elején a tridenti zsinatnak meg kellett oldania a lelkipásztorkodás reformját és nyugvópontonra kellett volna vinnie a világi papság és a szerzetesek között levő évszázados vitát. A zsinat ezirányú reformintézkedéseiben azokra a törekvésekre támaszkodott, melyek a 15. sz. végén és a 16. sz. elején a püspököket hivatali és egyházfejedelmi munkakörükből újra lelkipásztori tisztük gyakorlásához igyekeztek visszavezetni és a szerzetes rendekben az ősi fegyelmet akarták megújítani.

A lelkipásztorkodás terén a zsinat valóban eszményképet állított fel. Ez szinte napjainkig követendő példaképül szolgál. A legújabb törekvések is ennek a megvalósítását viszik közelebb a célhoz. A zsinat rendelkezései szerint az egyházmegye területén a püspök a felelős lelkipásztor, azért tartozik helyben lakni, egyházmegyéjét látogatni, zsinatot tartani, szemináriumok felállításával jól képzett, erkölcsileg kifogástalan papságról gondoskodni. Ugyanígy a plébánia területén a plébános a kizárólagos lelkipásztor, tisztét személyesen kell ellátnia. A prédikálás, hitoktatás, szentségek kiszolgáltatása az ő feladata. A szerzetes rendekre vonatkozólag a zsinat elvetette a szerzetesellenes törekvéseket, nem törölte el a régi rendeket, hanem megreformálta. A szerzeteseket a lelkipásztori működéstől nem tiltotta el, hanem ilyen irányú tevékenységükben őket is a lelkipásztorkodás hivatásszerű irányítójának, a püspöknek felügyelete alá helyezte.

A tridentinum eszményi célkitűzése azonban csak kis mértékben valósult meg. Ugyanis kevés Borromeo Szent Károly és Szalézi Szent Ferenc típusú főpap akadt, aki valóban és elsősorban lelkipásztor volt. Spanyol, francia, német földön és nálunk nagyjából továbbra is egyházfejedelmek, hivatalnokok maradtak a főpapok. Nálunk a török hódoltság is hozzájárult ahhoz, hogy a hódoltsági területen levő

egyházmegyék főpapjai, minthogy egyházmegyéjükbe nem mehettek, rendszerint udvari hivatalt vállaltak, de Keresztény Ágost szász herceg győri püspök, majd esztergomi érsek nem az egyedüli, aki a 18. sz. elején is távolból, helynökök útján intézte egyházmegyéje ügyeit. A nagyobb javadalmú állásokat továbbra is a főnemesség, illetve a nemesség sajátította ki magának. A győri káptalan tagjai a 18. sz.-ben általában még főnemések voltak, csak a 19. sz.-ban akadt köztük több polgári származású is. Az alsópapság nagy része a tridentinum után is tudatlan volt, mivel a zsinatnak a papképzésre vonatkozó intézkedései csak lassan mentek át az életbe. Nálunk Pázmány szorgalmazta végrehajtásukat, de primássága elején a nagy paphiány miatt még meg kellett tűrnie a házas és konkubinus papokat is. Mindezek miatt történt azután, hogy a zsinat rendelkezéseit a lelkipásztorkodás terén nem az elsősorban arra hivatott világi papság hajtotta végre, hanem az új és a megreformált régi szerzetes rendek. A lelkipásztorkodásban így a tridentinum eszménye helyett élre kerültek a szerzetesek, és a középkorban kialakult módszereiket és eszközeiket, mint a népmiszsiót, lelkigyakorlatokat, búcsújárásokat, kongregációkat tovább fejlesztették és működésükben ezeket alkalmazták. A szerzetes lelkipásztori módszerek és eszközök elterjedésének kedvezett a korszellem is. A barokk korban a reneszánsz idején kialakult anthropocentrikus világnézet nem tűnt el, de a keresztény humanizmus formájában Istenbe is belekapcsolódott. Az Egyházzal való felfogásban is érezhető az individualizmus hatása. Az Egyház jogi egységének tudata tovább élt ugyan, de a kegyelmi jelleg háttérbe szorult, ezért a közösségi élet a középkor végén kialakult és tovább fejlesztett egyesületekbe szorult. A barokk kor vallásos társulatai, mint a kongregációk is ebben lelik mélyebb gyökerüket és egyben jelentőségüket is.

A barokk kor a maga megújhódott szellemével szinte a földre hozta az eget, hogy az égbe emelhesse az embert, ahogy azt a barokk festményeken láthatjuk. Az égbe emelkedéshez minden eszközt megragadott: aszkézis, páthosz, teátrális külsőség mind ugyanazt a célt szolgálta. A lelki feszültség maximumát követelték minden téren. A hitéletnek a gótikához hasonló felvirágzása következett be. Azonban a nagy feszültséget nem lehetett állandósítani. A 18. sz.-ban bekövetkezett a visszahatás, ami a belső tartalom elsekélyesedésével járt és így formalizmushoz vezetett. Másrészt a *devotio moderna* túlhajtása következtében sok esetben a vallásos élet periferikus jelenségei, — mint a búcsújárások, társulati szabályok megtartása, — kerültek a főhelyre. Viszont a szerzetes rendeknek a lelkipásztorkodásban való túlságos előtérbe kerülése a világi papság kiképzésének javulásával és ezzel együttjáró öntudatraébredésével a tridentinum előtti feszültség visszatérésével fenyegetett.

A felmerülő bajokon a felvilágosodás igyekezett segíteni. Ilyen értelemben a janzenizmus, jozefinizmus és az egyházi felvilágosodás hasonló törekvéseket mutat. Az egyházi felvilágosodás, ahogy ma látjuk, tulajdonképpen apológia kívánt lenni a racionalizmussal szemben. Általában helyesen állapította meg a fennálló bajokat. Jól látta, hogy

a plébániákkal szemben előtérbe kerültek a kolostorok, a szentmisével szemben tulzottan szaporodtak a magánajtatóságok; az értelmes szép istentisztelet követelésével a későbbi liturgikus mozgalom számára készítették elő a talajt; mégis saját korukban működésük inkább bomlasztó, mint építő hatással volt. Az Egyház ugyanis számukra első sorban társadalmi, nevelő intézmény volt, nem pedig természetfeletti közösség. Az ember lehető legnagyobb földi boldogságát tartották szem előtt. A plébániák számát nagy mértékben növelték, — gondoljunk II. József plébánia-alapításaira, — de a plébániákat is elsősorban a fenti cél szolgálatába állították. A plébánosokat boldogságra nevelő tanítókká tették. Ezeken a plébániákon keresztül a természetfeletti élet, a kegyelem világa csak igen gyéren szüremlett a lelkekbe. A racionalisan felfogott és csak társadalmi intézménynek, nem pedig kegyelmi közösségnek tekintett plébánia nem tudta összefogni a híveket, ezért a felvilágosodás helyes törekvéseinek jó hatása csak akkor érvényesülhetett, amikor a 19. sz.-ban bekövetkezett megújulás következtében a vallásos élet elmélyült.

A 19. sz. első felében el kellett távolítani a felvilágosodás káros következményeit. A század második felében nehéz küzdelme volt az Egyháznak a liberalizmussal, és csak a század végén indulhatott el a belső katolikus megújulás. A felvilágosodás racionalizmusát vallási téren nagyrészt a romantika számolta fel. Ez hangsúlyozta az érzellem jogát a vallási életben is. Felébresztette a vallási öntudatot és az Egyházban újra élő, organikus szervezetet látott. A romantikusok nagyra értékelték az Egyház művészi, kulturális, nevelői tevékenységét. A hitoktatás módszerének fejlesztése sokat köszönhet nekik. A lekipásztorkodás szervezetének tökéletesítése céljából felosztották az egyházmegyéket, nálunk 1804-ben a nagykiterjedésű egi egyházmegyéket. Végeredményben a romantika mégis egyoldalú, érzelmes vallásosságnak nyitott utat, ami a restauráció korának vallásosságára is erősen hatott. A napóleoni háborúk után bekövetkezett restauráció. a „szent szövetség“ kora a trón és az oltár kapcsolatát újíttotta fel. Mivel nemcsak politikai, hanem vallási téren sem tudott lényegében újat nyújtani, azért a régi barokk formákat újíttotta fel. Feléledtek a barokk ajtatóságok. I. Ferenc már a 18. sz. végén kérte a pápát, hogy a nehéz, háborús időkre való tekintettel bőjtöt és körmeneteket rendeljen el országában. A jozefinizmus komolyabb felszámolása Magyarországon azonban csak az 1855-ös konkordátummal indult meg. A barokk formák szinte kizárólagos uralma pedig egészen a 19. sz. végéig eltartott. A restaurációnak ez a reakciós irányzata a lelkipásztorkodás terén felmerülő nehézségeket nem oldhatta meg, bár a felvilágosodás egyoldalúságát részben megszüntette.

A 19. sz. második felében a szellemi, gazdasági és társadalmi életben gyökeres fordulat következett be. Az 1870-es években uralkodóvá lett a természettudományos világnézet, kialakultak a polári demokratikus államok, a rohamosan fejlődő kapitalizmus kialakította a nagyvárosokat és bennük a proletárok hatalmas tömegét. A liberális radikalizmus harcot indított az Egyház politikai, tár-

sadalmi és kulturális befolyásának visszazorítására. A szekularizációkkal az Egyháznak középkori eredetű anyagi alapja enyészett el.

Az Egyház először a liberális társadalmi szabadságevvel alapján védekezett. Híveit társadalmi-vallásos egyesületekbe szervezte. Kialakult a liberális kor „egyesületi katolicizmusa“, amely nagy tömegmegnyilvánulásokkal a katolikus öntudat felébresztésén fáradozott. Legjellemzőbb formája ennek a Németországban keletkezett, de azután az egész világon elterjedt, évenkénti katolikus nagygyűlés volt. Az 1900-tól kezdve nálunk is megtartott katolikus nagygyűléseket Csernoch János hercegprímás egyik beszédében jellemző módon a magyar katolicizmus parlamentjének nevezte. Az egyesületi katolicizmus kialakulásával a katolikus élet súlypontja a társadalmi tevékenységre tevődött át. Jellemző a kor gondolkodására, hogy a 20. sz. elején Molnár János többször hangzottatta beszédeiben, hogy a katolicizmus sorsa a parlamentben dől el. Nálunk szinte egyedül Prohászka látta világosan és tisztán, hogy az Egyház nem a vagyonban, nem a társadalmi szervezkedésben, hanem a lelkekben van. Ma már a történetíró Hertling is megállapítja, hogy az úgynevezett egyesületi katolicizmus sok erőt pazarolt el feleslegesen. Azonkívül nem a lényegre tekintett, amikor a mechanikus tömegmegnyilvánulásokat az egyén megszentelésénél fontosabbnak tartotta, amikor az öntudat felkeltését a kegyelmi élet elé helyezte. Mindezek alapján megállapíthatjuk, hogy az egyesületi katolicizmus magában hordta az elsőkélyesedés csíráját.

Az első világháború után élénk vita folyt nálunk is arról, hogy a „politikai“, vagy a „hitbuzgalmi“ katolicizmusé-e az elsőség. A hangsúly fokozatosan az utóbbira tevődött át. Az Egyház így mindinkább arra az útra lépett, melyet Krisztus jelölt ki számára: Isten országá akart lenni itt a földön és erejét elsősorban nem külső szervezkedésben, hanem a lelkekben kereste és találta meg. A külső támasztékok végleges elvesztése után visszatért ahhoz az alaphoz, ami örök lényege, a hívek lelki-kegyelmi közösségéhez, tehát oda, ahonnan a középkorban bekövetkezett „elanyagiasodás“ és az individualizmus egy időre némileg eltávolította. Ahol a régi formák még az első világháború után is megmaradtak, mint nálunk is, legtöbbször nem a hitéletet mozdították elő, hanem annak kárára voltak. Mihályfi említi, hogy sok falu hitetlenné válásának oka a párbér, legalábbis annak régi formája. Prohászka már a 19. sz. végén sürgette az egyházi vagyon korszerű felhasználását, később erre egész tervet dolgozott ki.

Más körülmények is segítették a fenti fejlődést. A természettudományok terén Planck fellépésével spirituálisabb irány bontakozott ki. A kapitalizmus gazdasági és társadalmi rendjét egyre erősebben dőngette a szervezett munkásság ereje. Általában a szélső individualizmussal szemben a kollektív gondolkodás nyomult előtérbe. Mindez szintén hozzájárult ahhoz, hogy a vallási életben a 13. sz.-ban hódító útjára indult individualizmus, a *devotio moderna* szintén válságba került.

A liturgikus mozgalom jelezte a kedvező változást. Az a vallási élet középpontjába az áldozat szellemét állította és a vallási élet tengelyévé a szentmiseáldozatot tette. Ennek mélyebb megértését és egyben az áldozatba való bekapcsolódást célozták a nemzeti nyelveken megjelent misekönyvek. A *missa solemnis* helyett, mint arra *Jungmann* rámutat, a *missa lecta* lett a kor szellemének megfelelő szentmise. A *devotio modernának* számos formája, (a Jézus Szive tisztelet, a szentolvasó, a litániák) a 19—20. sz.-ban az Egyház részéről hivatalos elismerésben részesült és általánossá válik, most már azonban nem szoríthatja ki az újra központi jellegűvé vált szentmisét. A liturgikus mozgalom az ősegyház szelleméhez való visszatérésével nagyban hozzájárult ahhoz is, hogy az Egyházban elsősorban Krisztus misztikus testét, kegyelmi közösséget, ne pedig merev, külső jogi szervezetet lássunk.

CSENDELETT

(Kalocsai Prokop Péternek)

A délutánba süppedt kerti asztal
magaslaián most ezerféle szín
táncol, s a váza felbillenni készül
teli virággal, mint egy furcsa rím.
A zöld lugas árnyán betóduló fény
jobbra-balra dobja a foltokat,
szép történelmi korszak zsong agyadban,
míg a darázs zümmögve tör utat

a levegőben, aztán tiszta csend.
A tárgyak sugarai hangosabban
ütnek szíven s a párás levegő
hullámzik halkán. Majdnem mozdulatlan
a csontjaidban szunnyadó idő...
De nincs nyugalom, lelkedből kiárad
a szeretet, s boldog kalandra hív
csodálatos szépsége a világnak.

C s a n á d B é l a

GYÁSZMENET

A márciusi ég olyan szelid még,
pedig nemrégén jajgató libák
kavarták fel bársonyos tiszta csendjét,
amint fáradt közönnyel húztak át

csapkodva rajta, mint a gyászmenet most
az utcán. Koszorúk és díszruhák
között vonul a holt dacos szemekkel,
mintha nem is sajnálná önmagát.

C s a n á d B é l a